

УДК 246.13001.11 (045)

А. М. Лещенко, д-р філос. наук, доцент

## КОЕВОЛЮЦІЙНО-РЕЗОНАНСНА СПЕЦИФІКА СИНТЕЗУ ХРИСТІЯНСЬКОГО САКРАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА

*У дослідженні аналізуються особливості специфіки синтезу християнського сакрального мистецтва у коеволуційно-резонансному контексті. Визначаються особливості та специфіка Літургії та Меси у зазначеному контексті та їх вплив на психоемоційний стан віруючої людини.*

**Ключові слова:** християнське сакральне мистецтво, синтез християнського сакрального мистецтва, коеволуція, резонанс, Літургія, Меса.

З метою здійснення процесу богослужіння християнська церква з моменту свого зародження звертається до синтезу видів та жанрів сакрального мистецтва, що протягом значного періоду одночасно здійснює вагомий вплив на почуттєвий та духовний стан взагалі значної кількості віруючих людей. Це, у свою чергу, сприяє формуванню необхідності визначення коеволуційно-резонансної специфіки синтезу християнського сакрального мистецтва щодо його впливу на віруючих. Саме це і постає метою даного дослідження.

Визначений аспект у науковій літературі не є дослідженим досконало, але разом з тим проблемі взаємозумовленості існування релігії та різних видів мистецтва у галузі філософії, релігієзнавства та мистецтвознавства присвячені фундаментальні роботи В. Вундта, Д. Угриновича, К. Леві-Стросса, Ж. Гюйо, Є. Яковлева, Л. Успенського, П. Флоренського, М. Бердяєва, О. Лідова, О. Лосєва, І. Нікітіна, Б. Раушенбаха та ін. Взаємозв'язок естетичного впливу на релігійні погляди людини, значення релігії та ознак естетичного у житті людини вивчали П. Флоренський, С. Булгаков, П. Юркевич, В. Бичков, І. Ільїн, Є. Яковлев; проблеми взаємовпливу естетичного та релігійного досвіду людини відображені у наукових розвідках Г. Гадамера, О. Лосєва, Д. Лукач, Е. Суріо; серед українських вчених проблема взаємодії релігії та мистецтва знайшла своє відображення в дослідженнях І. Богачевської, А. Колоднього, П. Сауха, М. Стадника, М. Мельничука, Н. Кравченко, І. Федя, П. Герчанівської та інших.

Приступаючи до вивчення означеної проблеми необхідно враховувати безперечний факт традиційності використання у християнському Храмі та богослужбовому процесі синтезу різних видів та жанрів сакрального мистецтва – від архітектури, образотворчого та музичного мистецтва, поезії і літератури, до ораторської майстерності, елементів театральної дії та декоративно-ужиткового мистецтва. Ефект сакрального навантаження забезпечують наступні складові мистецького значення: одяг священників, зокрема архіреїв; наперсні хрести з цінних матеріалів та коштовних каменів; панатії, тобто спеціальні образки Пресвятої Богородиці; так звані митри – головні убори священників, що прикрашаються іконами Христа, Богоматері та інших святих тощо. У процесі здійснення богослужіння використовується спеціальна релігійна атрибутика, значна кількість якої також є предметами мистецько-естетичного значення. М. Мельничук доводить, що "архітектура храму, його інтер'єр, театралізовані дійства священнослужителів, спів церковного хору, запах ладану, відблиски на іконах від палаючих свічок – усе це й багато іншого, що не вдається охопити в його окремішності, бо у храмі все пов'язане в єдине дійство богослужіння – неминуче викликає й формує специфічні релігійні почуття. Театралізовані дійства в храмі викликають у людини піднесення, умиротвореність, готовність до всепрощення" [3, с. 14].

Ю. Алєшкова в якості головної мети здійснення православної Літургії та її Божого таїнства визначає обожнювання та богоуподібнення людини, повідомлення їй божественного досвіду, який вона буде в змозі у повній

мірі реалізувати лише в майбутньому Царстві [1, с. 15]. Безумовно, такий ефект досягається у сукупності з безпосередніми суто культовими діями, наприклад, помазанням елеєм з метою отримання Божої милості; запалюванням благовонного ладану як символічне дарування людству благодаті Святого Духа; горінням свічок перед образом святого тощо. Відповідно, М. Мельничук звертає увагу і на значення певних релігійних почуттів, що охоплюють віруючих внаслідок впливу на них комплексу видів сакрального мистецтва. Так, він зазначає, що "... релігійні переживання під час богослужінь спричиняють стан, схожий з естетичним катарсисом: під час культових дій релігійна людина відчуває полегшення та втіху. З огляду на це, неабияке катарсичне, очищуюче значення має богослужіння, в процесі якого для зміцнення сугестивного впливу на віруючого використовується цілий комплекс видів релігійного мистецтва у культовій практиці. Іншими словами, людина входить у стан релігійного екстазу чи трансу, який призводить до релігійного катарсису" [4, с. 12].

Ю. Алєшкова, в свою чергу, виходить з того, що художня форма є лише допоміжним засобом, який дозволяє віруючим досягати, у процесі літургічної дії, трансцендентного стану. Ця позиція аргументується тим, що "тільки особливості просторової побудови архітектури, живопису та співу східнохристиянського мистецтва дозволяють протиставити натуралістичним і раціональним, аналітичним основам західного мистецтва Відродження ... справді ірраціональні тенденції художньої форми, спрямовані на досягнення естетичного переживання блаженства подолання кордонів цього світу і прориву у трансцендентну сферу божественного буття" [1, с. 17-18]. Однак, на наш погляд, автор дещо перебільшує значення, в межах синтезу видів сакрального мистецтва, впливу на людину естетичного компоненту. Вважаємо, що високий рівень одночасного впливу на віруючих сукупності різних видів та жанрів сакрального мистецтва забезпечується завдяки фактору максимального пристосування цих мистецьких творів до специфіки природних психофізіологічних механізмів сприйняття людиною інформації, що надходить до неї із зовнішнього середовища, зокрема завдяки динаміці літургічного процесу, включаючи й врахування наявності у людини звичайних життєвих потреб.

Відповідно до визначених об'єктивно існуючих закономірностей, таке максимальне наближення зумовлює процес включення механізмів резонансного походження, що, на наш погляд, і сприяє актуалізації у людини глибоких релігійних почуттів та її входження в стан релігійного резонансу. Разом з тим, звертаємо увагу на значення у цьому процесі такого фактору, як художня просторова організація, що, за висновками Ю. Алєшкової, виникає завдяки одночасному впливу на віруючого синтезу видів та жанрів сакрального мистецтва – іконопису, співу, архітектури, прикладного мистецтва тощо. Таким чином, можемо зробити висновок, що, фактично, вона доводить необхідність створення та, відповідно, функціонування специфічного суто сакрального простору. Цей простір виникає саме завдяки синтезу різних

видів сакрального мистецтва, що функціонально дозволяє моделювати у процесі Літургійного дійства естетичні переживання як адекватні уподобання "благодатної нерухомоті, умиротворенності, спокою і незмінної духовної повноти божественного буття в образ духовної досконалості і в досвід особистого прилучення до нього як особливої якості духовного спокою "майбутнього століття" – безпристрасності" [1, с. 15]. При цьому автор наполягає на значенні у цьому процесі саме естетичного компонента, який виникає як Боже одкровення та народжується в наслідок сукупного впливу багатьох факторів мистецького та суто культового походження, адже "розміщення в іконописному просторі усіх причинно-наслідкових взаємозв'язків створеного світу, всеосяжність світлоносного золотого тла, зупинка прямолінійної течії часу, доповнена позбавленим мелодійного центру ваги (завдяки відсутності тоніко-домінантових тяжінь) і безперервно триваючим спокоєм богослужбової візантійської монодії або давньоруського знаменного розспіву, перегукуючись з невагомим і незворушним ширянням клубів кадильного фіміяму, повідомляє відчутність таких божественних властивостей як Вічність, Безмежність, Неподільність, незмірно, як необхідність" [1, с. 14]. У цьому процесі особливе значення має сакральна музика, без якої християнська релігія, як і інші релігії, функціонувати ефективно не може, оскільки саме властивості музики дозволяють відображати долійний та горній світи у звукових художніх образах, створювати достатньо абстрактні уявні сакральні образи містично-релігійного спрямування, а тому й активно впливати на емоційний стані віруючих.

Таким чином, можна говорити про наявність спільних джерел виникнення релігії і мистецтва та зумовленість їх подальшого ефективного органічного співіснування. Основною функцією синтезу видів та жанрів сакрального мистецтва у християнській релігії вчені вбачають компенсаційну, яка характеризується еволюційно-приспосувальним значенням та реалізується через підкорення людини ідеям християнства завдяки сугестивному впливу. Загально відомо, що традиційно саме літургійне дійство поєднує у собі значну кількість різних видів та жанрів сакрального мистецтва.

Фактори, що забезпечують значний вплив творів мистецтва на психоемоційний стан людини, зокрема і творів сакрального мистецтва, вчені продовжують вивчати і в наш час, але вже з точки зору надбань сучасної науки, зокрема виходячи з принципу єдності матерії, енергії та інформації і визнання факту існування у просторі резонансних зв'язків. Предметом дослідження науковців стали причини позитивного впливу творів мистецтва на людину. Такий вплив дозволяє стабілізувати духовний стан, врівноважувати емоції та почуття віруючих як живої функціонуючої біосоціосистеми. Аналізуються закономірності, що сприяють стабілізації процесу життєдіяльності людини завдяки підвищенню рівня негентропії та, відповідно, зниження ентропії, зокрема у процесі сприйняття нею творів мистецтва.

Сьогодні позитивний вплив на людину енергійної сили мистецтва стабілізуючого характеру, зокрема і сакрального мистецтва, знаходить своє наукове підтвердження, у першу чергу, в працях Е. Шредінгера. Вчений першим науково довів існування закономірності, щодо якої, кожна біологічна система, у тому числі і людина, з тим, щоб забезпечити процес самозбереження та стабільності існування, повинна отримувати із зовнішнього середовища негентропію як ентропію зі знаком "мінус" [8]. Це є необхідним для нейтралізації надлишку внутрішньої ентропії, яка в організмі кожної людини має тенденцію до збільшення, що тягне за собою руйнацію

психофізичних стані та процесів. Л. Брюлієну належить формулювання негентропійного принципу інформації: "Інформація є негативний внесок в ентропію" [2, с. 34], а в наш час під терміном "негентропія", у науці, розуміється певна величина, яка виражає упорядкованість структури матеріальних об'єктів. Відповідно до загальновідомої інформаційної теорії П. Сімонова, дефіцит інформації, що заважає людині задовольнити певну потребу, викликає в неї негативні почуття та психологічний дискомфорт [5] та навпаки. Вчений доводить, що з метою задоволення певної потреби виникає необхідність пошуку інформації, якої не вистачає, іншими словами, треба мінімізувати її дефіцит. Тобто функціональне значення творів сакрального мистецтва, у тому числі і синтезу його видів та жанрів, проявляється в їх негентропійній сутності. Так, у процесі сприйняття віруючим символічної суті сенсів сакральних художніх образів зменшується рівень його індивідуальної ентропії, та він стає спроможним відчувати психологічну стабільність, духовну врівноваженість та спокій.

Тому, "Літургія" як основна форма суспільного релігійного християнського богослужіння, що, за А. Ковальовим, характеризується таємністю зібрання віруючих, дозволяє констатувати факт наявності в ньому усіх основних ознак не лише жанрового музичного канону та релігійного дійства, а й масштабного релігійно-театрального мистецького твору, що є історично народженим в надрах європейської культури та функціонально спрямованим на іконічне сприйняття віруючими сакрального простору. При цьому відзначимо, що у цьому масштабному релігійно-театральному мистецькому творі, складова, яка презентується органічним синтезом видів та жанрів сакрального мистецтва, в реалізації завдань суто релігійної значущості, є функціонально рівноправною.

Зробити висновок про доцільність визначення православної Обідні та католицької Меси дозволяють і наукові дані, що отримані вченими у процесі дослідження творів мистецтва як специфічної символічної реальності, зокрема саме такий аспект розгортає О. Щербань [7].

Так, аналізуючи означені проблеми вчена спирається на новітні дослідження сутності символу, які відображуються в роботах О. Лосєва, М. Рубцова, М. Мамардашвілі, С. Аверінцева та інших. Автор приходить до висновку, що саме мистецтво як універсальний засіб засвоєння культурних цінностей є спроможним забезпечити відтворення їх наочно-символічної суті з тим, щоб викликати почуття [7, с. 3]. При цьому підкреслюється, що сам термін "символогія" є введеним в науку в якості специфічного методологічного інструментарію для аналізу творів мистецтва [32].

О. Щербань апелює до позицій О. Шевченко [9, с. 99-100] щодо визначення та інтерпретації специфічної функції художнього твору. Ця функція проявляється у стимулюванні людини на самостійне продукування нових образів, думок, уявлень тощо внаслідок впливу на цю людину образно-символічної системи твору мистецтва. Разом з тим, як доводить автор, цей вплив має примусовий характер за аналогією дії специфічного "силового" поля. Через входження у таке силове поле людина починає природно відчувати ситуації, що не є характерними для її безпосереднього життєво-емоційного досвіду, тобто з якими вона взагалі не була знайома у своєму житті. Відповідно, що на цьому підґрунті одночасно стає характерною і певна модифікація її особистого світосприйняття. О. Шевченко в якості резюме робить справедливий висновок, що "людина приходить до твору не заради суто "естетичного задоволення", а для розв'язання своїх одвічних смисложит-

тевих проблем..., тому "істина", з якою людина відходить від твору, не існує до зустрічі з ним..., вона дійсно відбувається в момент зустрічі" [9, с. 99-100]. Безумовно треба погодитися із О. Щербань в тому, що "таким чином, у процесі естетичної комунікації із символом виникає унікальна надщільна образно-символічна єдність естетичного буття свідомості, яка має інтенцію до розгортання у життєву реальність, у цілісний духовний космос, утворюючи багаторівневий смисловий простір, своє для кожного реципієнта поле смислів, занурення в яке приносить йому естетичну насолоду, духовну радість, задоволення від відчуття глибинного злиття із Універсумом культури і природи при збереженні особистісної самосвідомості й інтелектуальної дистанції. Універсальним "механізмом" породження художнього змісту є "механізм" символізації, який діє на всіх структурних рівнях твору і тим самим забезпечує їх органічну єдність" [9, с. 68].

Разом з тим, треба акцентувати увагу на тому, що людину до християнської церкви приводять естетичні почуття лише випадково. І з цієї точки зору ми повністю згодні з позицією О. Шевченко, що "людина приходить до твору не заради суто "естетичного задоволення", а для розв'язання своїх одвічних смисложиттєвих проблем" [9, с. 99-100].

Так, людина, під час Літургії вступає у процес комунікації із сакральними символами, зокрема і в католицькій Месі, як масштабних релігійно-театральних мистецьких творів, та ще будучи безпосередньо включеною в цю дію та сакральний простір в якості співучасника (самостійне промовляння певних молитов чи їх фрагментів, здійснення синхронних хрещень, ходи разом з усіма тощо), дійсно починає непомітно, але примусово підкорятися суті символічних сакральних художніх образів. Вона починає відчувати певну психологічну та духовну єдність з цими образами, її свідомість набуває ознаки релігійної, і тоді людина "має інтенцію до розгортання у життєву реальність, у цілісний духовний космос, утворюючи багаторівневий смисловий простір, своє для кожного реципієнта поле смислів, занурення в яке приносить йому ... духовну радість" [6, с. 68]. Разом з тим, зазначимо, що у даному випадку ця радість має для віруючих інше ніж естетичне значення, оскільки виступає радістю єднання з Богом, радістю подолання страху смерті та відчуття надії на отримання після смерті вічного життя. Тобто, як ми доводимо, це відбувається в значній мірі в наслідок дії негентропійних властивостей синтезу сакрального мистецтва, що складає основу Літургії та Меси як релігійно-театральних мистецьких творів. Тому виникають об'єктивні умови для розгляду цього феномену не лише в межах наукової естетики, а й безпосередньо в межах наукового релігієзнавства, зокрема розгляду Літургії та Меси як масштабних релігійно-театральних мистецьких творів, спрямованих на відтворення певної символічної сакральної релігійної реальності. Така позиція знаходить своє концептуальне підтвердження і в висновках О. Щербань [7, с. 6] щодо основних функцій, які є притаманними художньому твору як символічній формі відображення дійсності. Зрозуміло, що в межах проблеми нашого дослідження ці функції зазнали певної модифікації.

Отже, відтворення у процесах Літургії та Меси як релігійно-театральних мистецьких творів символічної релігійної реальності трансцендентного значення зумовлюється винятково завдяки синтезу видів та жанрів сакрального мистецтва, що складає їх структуру та забезпечує релігійний сенс. Символічно-художня модель сакральної просторової реальності, що є історично народженою релігійними традиціям та канонами християнства, відтворюючись та формуючись у процесі Літургії та

Меси завдяки специфіці синтезу сакрального мистецтва, сприяє процесу усвідомлення віруючими причин порядку та безглуздя, що є характерними для світів дольнього та горнього завдяки актуалізації в психологічних механізмах сприйняття людини ірраціональних та раціональних елементів

Літургія та Меса, як мистецькі твори, дозволяють забезпечувати психологічний ефект перенесення віруючих, з їх природними психологічними механізмами сприйняття, в конкретну релігійну біблійну реальність, що продукується цими творами завдяки реалізації їх форм. Тобто домінуючою функцією Літургії та Меси виступає реконструювання для віруючих таємничої структури та сенсу християнського сакрального простору як суб'єктивно-об'єктивної реальності трансцендентного значення. Коеволюційно-резонансна специфіка синтезу видів та жанрів сакрального мистецтва, що лежать в основі цих релігійно-театральних мистецьких творів, проявляючись в динаміці, інтерпретації та прийнятті віруючими сакральних християнських сенсів, дозволяє людині на суб'єктивно-об'єктивному рівні інтенсифікувати свій життєвий досвід з наступною трансформацією свідомості у релігійну та добровільно приймати ідеї християнства.

Кожен з видів та жанрів сакрального мистецтва, презентуючи собою форму художнього символізму, завдяки впливу на психологічні механізми сприйняття людини сукупності мистецьких та релігійних засобів та властивостей, включаючи і негентропійні, забезпечує формування у неї конкретних образів. Наслідком цього процесу виступає коеволюційний ефект пристосування поведінки віруючих до канонічних вимог християнської релігії, а механізмом реалізації цього процесу пристосування з відповідними змінами у структурі їх особистості виступає стан релігійного резонансу.

Внаслідок прояву коеволюційно-резонансної специфіки синтезу видів та жанрів християнського сакрального мистецтва вважаємо недоцільним визначати у цьому процесі в якості домінуючого релігійний компонент над мистецьким, чи навпаки. Це, на наш погляд, природно витікає з того, що досягнення коеволюційного ефекту пристосування людини до ідей християнської релігії як мети без впливу на неї синтезу видів сакрального мистецтва не може бути досягненим в принципі.

Так, забезпечення символічної суб'єктивно-об'єктивної релігійної реальності трансцендентного значення як головної функції Літургії та Меси, як мистецьких творів релігійної спрямованості, з метою пристосування людей до християнської релігії, посилюється прямим введенням віруючих у цю сакральну реальність, що розгортається, через їх безпосередню участь у релігійно-театральному мистецькому творі. Але безпосередня реалізація цього процесу пристосування людини до ідей християнства здійснюється завдяки механізму резонансу, зокрема за видом релігійного. Саме він, проявляючись у вигляді безпосереднього релігійного стану віруючого, чи умов, чи результату, забезпечує цей процес пристосування, зокрема відповідний співрозвиток та органічне співіснування з цим релігійним простором, оскільки відповідає усім вимогам основних принципів екстраполяції художнього сакрального образу (індуктивно-дедуктивної інформованості, резонансної відповідності бажаному сакральному сенсу та добровільного підкорення сакральності художнього образу сприйняття).

Принципово важливим є те, що коеволюційно-резонансна специфіка синтезу християнського сакрального мистецтва зумовлює в Літургії та Месі ефект органічного зрощення релігійного та мистецького блоків завдяки втіленню в художні образи творів сакрального мистецтва символічних сенсів, що презентують привабливі для

людства цієї християнської релігії та стимулюють на добровільне прийняття цих ідей у своє життя. Цей символічний сенс пронизує структуру Літургії на усіх її рівнях: "від рівня елементарного образу й художнього прийому до рівня архетипного, глибинного змісту твору як складного й цілісного "художнього світу" [35, с. 9].

#### Список використаних джерел

1. Алешкова Юлия Борисовна. Восточно-христианское искусство в литургическом контексте (пространственно-временной аспект): автореф. канд. филос. наук: 09.00.04. – М., 2008. – 23 с.
2. Бриллюэн Л. Научная неопределенность и информация / Леон Бриллюэн. – М.: Мир, 1966. – 272 с.
3. Мельничук Максим Святославович. Особливості трансформації ролі мистецтва в християнському культі: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11 – Житомир, 2011. – 198 с.

А.М. Лещенко

#### КОЗВОЛЮЦІОННО-РЕЗОНАНСНА СПЕЦИФІКА СИНТЕЗА ХРИСТИАНСЬКОГО САКРАЛЬНОГО ІСКУССТВА

*В дослідженні аналізуються особливості специфіки синтезу християнського сакрального мистецтва в козволюційно-резонансному контексті. Визначаються особливості специфіки Літургії та Меси в зазначеному контексті та їх вплив на психоемоційний стан віруючого людини.*

**Ключевые слова:** християнське сакральне мистецтво, синтез християнського сакрального мистецтва, козволюція, резонанс, Літургія, Меса.

A.M. Leschenko

#### CO-EVOLUTION-RESONANCE SPECIFICITY OF SYNTHESIS OF CHRISTIAN SACRAL ART

*The study analyzes the specific features of the synthesis of Christian sacral art in the co-evolutionary resonance context. The peculiarities and specific features of the Liturgy and the Mass are defined in this context and their influence on the psycho-emotional state of the believer.*

**Key words:** Christian sacral art, synthesis of Christian sacred art, co-evolution, resonance, Liturgy, Mass.

УДК 21.009:322

Л.О. Майданевич, канд. філос. наук

### РЕЛІГІЄЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА ЯК СКЛАДОВА СУЧАСНОГО ПРАКТИЧНОГО РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

*В статті розглядаються особливості релігієзнавчої експертизи в сфері практичного релігієзнавства. Робиться висновок, що визначальним у практичному вимірі релігієзнавчої експертизи є характер підходу до релігії та загальне розуміння природи, цінності та її функцій, що побутують в державно-конфесійних відносинах.*

**Ключові слова:** практичне релігієзнавство, релігієзнавча експертиза, релігійний комплекс, державно-конфесійні відносини.

В Україні державно-конфесійні відносини з другої половини 80-х р. ХХ ст. активно сприяють розвитку громадянського суспільства. Релігійні організації стають присутніми в соціальному житті, освіті, культурі, благодійній діяльності. Нині актуалізується проблема щодо осмислення залежності релігії від політики, економіки, ролі релігійних ідей у різних сферах суспільного життя. Суспільні реалії, обумовлюючи основні підсистеми (економічну, соціальну, політичну й духовно-культурну), постійно перебувають під впливом держави, яка впливає на них, передусім, за допомогою правового регулювання суспільних відносин.

Проблема експертизи має більш поглиблені свої розробки в правничих науках. В релігієзнавстві та філософії проблема релігієзнавчої експертизи досліджена недостатньо. В сучасній науковій літературі на міждисциплінарній основі дослідження феномену релігієзнавчої експертизи займаються С. Качурова [5], А. Колодний [7], Л. Майданевич [6], О. Предко [8], В. Титаренко [11], Л. Филипович [12] та інші дослідники. Відтак метою статті є дослідження особливостей релігієзнавчої експертизи як складової практичного релігієзнавства.

Теоретичний аналіз проблеми релігієзнавчої експертизи потребує детального з'ясування змісту та розуміння цього поняття. Категорія "релігієзнавча експертиза" отримана шляхом об'єднання двох цілком самостійних понять "релігія" й "експертиза".

Релігія є духовним феноменом, який виражає віру людини в існування надприродного. Специфічність релігії полягає у її впливі на соціум. Тут для дослідження

4. Мельничук Максим Святославович. Особливості трансформації ролі мистецтва в християнському культі: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.11 – Житомир – 2011. – 25 с.

5. Симонов П. В. Что такое эмоция? / Павел Васильевич Симонов. – М.: Мысль, 1966. – 93 с.

6. Щербань О. О. Символическая функция художественного образа / Олеся олександрівна Щербань. – Вісник РТУУ "КПІ". Філософія. Психологія. Педагогіка. – Вип. 2. – 2010. – С. 65-69.

7. Щербань Олеся Олександрівна. Твір мистецтва як символічна реальність: автореф. дис. ... канд. філос. наук: 09.00.08 – Київ, 2009. – 19 с.

8. Шредингер Э. Что такое жизнь с точки зрения физики? / Эрвин Шредингер. – М.: РИМИС, 2009. – 176 с.

9. Шевченко А. К. Проблема понимания в эстетике / Алексей Константинович Шевченко. – К.: Наукова думка, 1989. – 125 с.

Надійшла до редколегії 15.05.17

вагомим є класичне визначення релігії яке надав К. Гіртц: "Релігія – це система символів, які працюють на виникнення потужних всепроникних і тривалих орієнтацій і мотивацій через формування уявлень про загальний порядок існування, оточених такою аурую фактуальності, що новоз'явлені орієнтації та мотивації виглядають єдино реалістичними" [2]. Щодо поняття "експертиза", то в статті розуміється, як вивчення, перевірка, аналітичне дослідження, кількісна чи якісна оцінка висококваліфікованим фахівцем, установою, організацією певного питання, явища процесу, предмета тощо [14, с. 333].

Відтак, при релігієзнавчій експертизі варто брати до уваги лише соціальні функції релігії. Власне, поєднання понять "релігія" й "експертиза" у єдине ціле дає дискурс щодо обмеження застосування розуміння поняття "релігія" від усієї її дійсності до застосування лише в царині державно-конфесійних відносин.

Звертаючись до досвіду релігієзнавців у сфері експертизування, слід визнати, що вся їхня дослідницька робота може вважатися "експертизою". Найперше, це стосується щодо дослідження релігійних новоутворень у соціумі. Узагалі, як слушно зазначає український науковець Л. Филипович, і в радянські часи експертне оцінювання релігійного комплексу проводилося постійно. Ці "експертизи" проводилися працівниками ідеологічного фронту із залученням до неї релігієзнавців або релігійних суб'єктів. Власне, пише науковець, "практика радянської влади не була ноу-хау. В архівах збереглися блискучі доповідні записки часів царської Росії про релігійну ситуацію в країні, які склалися як звіти Синоду" [12, с. 140].